

Doğayla Özdeşleşen Şamanizm’de Şifacılık Kültürü*

The Healing Culture in Shamanism, Identified with Nature

İlker Türkmenⁱ

ⁱDr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

<https://orcid.org/0000-0002-9193-9907>

ÖZ

Amaç: Farklı coğrafyalarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan Şamanizm’in insan-doğa uyumu çerçevesinde hastalıklara yaklaşımlarını ve şifacılık rollerini öne çıkarmaktır. Şamanların doğayla uyumlu yaşama dair öğretileri, ne tür hastalıklara şifa verdikleri, emci/otacı/şifacı gibi isimler almalarının sebepleri aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma metodlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında telif tetkik eserler incelenmiş, konuyla ilgili olan çalışmalar titizlikle okunmuş, alt başlıkların birbiriyle ilişkili olması için yazı bütünlüğüne önem verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış çalışmaların kapsam ve sınırlılıkları çalışmanın genel çerçevesini belirlemiştir. Çalışma Ocak-Şubat 2025 tarihleri arasında hazırlanmıştır.

Bulgular: Şamanizm yüzyıllardır itibar gören, korkuyla karışık saygı duyulması gereken bir inanış biçimi olduğu görülmüştür. Toplum nazarında şamanlar şifacı rolüne bürünen kişiler olarak görülmektedir. Şifacı olarak görülmeleri şamanlara itibar kazandırmıştır.

Sonuç: Şamanizm bir din olmasa bile çoğu toplumda din gibi algılanmaktadır. Şamanların sağaltım hizmeti görmesi onları halk hekimliği rolüne bürümüştür. Şaman olmanın kaideleri güvenilir kişiler olmalarına imkân vermiştir. Bazı toplumlarda halk hekimliğinin bilinen ilk örnekleri şamanlardır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Şaman, Şifacılık, Doğaya Saygı, Atalar Kültü.

ABSTRACT

Objective: The aim of this study is to highlight the approaches to illnesses and the healing roles of shamans within the framework of human-nature harmony, a theme that appears in various forms of Shamanism across different geographies. The teachings of shamans on living in harmony with nature, the types of illnesses they heal, and the reasons why they are referred to by titles such as "emci" (herbalist), "otacı" (herb doctor), or "şifacı" (healer) will be examined.

Methodology: This study employs the document analysis method, a qualitative research approach. The research includes a review of relevant literature and scholarly works, with careful attention given to reading studies related to the subject. The integrity of the text and the interconnectedness of subheadings have been prioritized to ensure coherence. The scope and limitations of previously conducted studies have helped shape the general framework of this research. The study was prepared between January and February 2025.

Findings: Shamanism has been recognized for centuries as a belief system that commands respect, often mixed with fear. Shamans are seen as individuals who take on the role of healers in the eyes of society. Their recognition as healers has granted them prestige within their communities.

Conclusion: Although Shamanism is not a formal religion, it is often perceived as one by many societies. The healing services provided by shamans have transformed them into figures of folk medicine. The principles governing the role of shamans have enabled them to be regarded as trustworthy individuals. In some cultures, shamans represent the earliest examples of folk medicine.

Keywords: Shamanism, Shaman, Healing, Respect for Nature, Ancestor Cult.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(2):623-630

DOI: 10.31020/mutfd.1646903

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 25 Şubat 2025; Kabul Tarihi - Accepted: 04 Mayıs 2025

İletişim - Correspondence Author: İlker Türkmen< turkmen.ilker@ahievran.edu.tr>



Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

Şamanizm çeşitli dinlerin, rivayetlerin, ritüellerin ve toplumların tesiriyle ortaya çıkan, şamanı merkeze alan vecde dayalı bir inanç sistemidir.¹ Şamanizm tek bir millete özgü olmadığı gibi farklı kültürlerde farklı şekilde yaşanmış ve yaşanmaktadır. Kökleri tarihin derinliklerine dayanan bu inanç sisteminde, doğaya saygı öncelikli konudur. Çünkü insan doğanın bir parçasıdır. İslamiyet öncesinde Gök (Kök) Tanrı’ya inanan Türklerin Şamanizm kurallarına göre hayatlarını yaşadığı bilinmektedir. Türklerin binlerce yıldır süregelen Göçebe Bozkır Kültürü bu inanç sistemiyle şekillenmiştir. Bu sebeple Türklerin doğa ile iç içe bir yaşam sürdüğü, hayat kaidelerini de buna göre belirlediği görülmektedir. Diğer kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de Şamanizm kendine has özelliklerle karşımıza çıkmaktadır.^{2,3}

Şamanizm içerisinde en önemli figür “kam, kaman, şaman” adı verilen temsilcilerdir. Özellikle ruhsal olarak iyileştirici bir etkiye sahip olduğu düşünülen şamanlar özel bir saygı görmektedir. Halk ruhunun bir ürünü olarak da karşımıza çıkan bu inanç sisteminde, hastalıkların iyileşmesi için birtakım ritüeller yapılmaktadır. Özellikle Kuzey Kutbu’na yakın yerlerde çokça görülen Şamanizm, halk tarafından din seviyesine çıkarılmaya çalışılmıştır. Şamanların kendilerinden geçmesi, ruh ve sinir hastası gibi bayılmaları halk nazarında onları üstün göstermektedir. Şaman ayini sırasında yapılan garip hareketlerle ilgili olarak, ayini yapan kişinin sinir sistemi bozukluğuyla ilişkisini kuran yaklaşımlar da vardır. Bu yaklaşımlara göre şamanların toplumda farklı bir yere sahip olmasındaki amiller; belirli aralıklarla nöbet geçirmesi, titremesi, bayılması, donuk kalması, gözlerinin ve çehresinin parlaması, bir anda kudretli olması, haykırması, mırıldanması, şarkı söylemesi, ruhun sesini taklit etmesi varsayım ve/veya gelecekte haber vermesidir. Şamanların psikolojik esasını “arktik isteri” denilen hastalığın oluşturduğunu düşünenler de vardır. Normal sinir sistemi için gerekli olan besinlerin Kuzey Kutup dairesinde iklimden kaynaklı olarak yeterince bulunmaması bu hastalığın toplumda ekseriyetle görülmesine sebep olduğu düşünülmektedir.^{4,5} Dahası tüm bunları göz önünde bulunduranlar, Şamanizm’i “cinnet geçirme kültü” olarak da ifade etmektedir.⁶ Ayrıca Şamanizm’i Totemizm ile bağdaştıranlar da vardır. Onlara göre Şamanizm’de doğanın ilahlaştırılması ve doğaya birtakım kutsiyetler atfedilmesi ilkel bir inanç olabileceğine işaret etmektedir.⁷

Bu makalenin amacı, Şamanizm’in doğa ile insan arasındaki uyum çerçevesinde şifacılık rolünü incelemek, şamanların hastalıkları iyileştirme yöntemlerini, toplum içindeki yerlerini ve halk hekimliği üzerindeki etkilerini detaylandırarak açıklamaktır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Şamanizm ve şifacılık konusundaki telif eserler, akademik makaleler ve tarihsel kaynaklar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada, geçmişten günümüze Şamanizm’de şifacılığın nasıl şekillendiğini anlamak için ilgili literatür taranmış, farklı toplumlarda şamanların oynadığı roller tarih metodolojisi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, şamanların uyguladığı tedavi yöntemleri, doğaya duydukları saygı ve toplumdaki yerleri analiz edilerek, konu bütüncül bir perspektifle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların tutarlılığını sağlamak amacıyla çeşitli akademik çalışmalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Şamanizm ve halk hekimliği arasındaki ilişki özgün bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışma esnasında kaynakların kullanılması hususunda: içeriklerinin kapsamı ve zenginliğinin yanında bilgilerin tutarlı olması gibi kriterlere dikkate edilmiştir. Seçilen kaynakların dışlanması bağlamında bilgilerin tutarsızlığı, kaynakların güvenilir olmama ihtimali ve mükerer bilgilerin varlığı dikkate alınmıştır. Araştırma kapsamında, kullanılması uygun görülen kaynakların içerik analizleri yapılmıştır. Bu çalışma Ocak-Şubat 2025 tarihleri arasında hazırlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Şamanizm’i Temsil Eden Düşünce Sistemi

Şamanizm’in bir din olup olmadığından ziyade toplum tarafından kabul görüp görmediği ve ne derece içselleştirildiği daha önemlidir. Şamana karşı korkuyla karışık bir saygı vardır.⁸ Şamandan beklentiler genellikle manevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk nazarında şamanın birinci vazifesi hastalıkları iyileştirmektir. Ölen kişinin ruhu öbür dünyaya şaman eşliğinde gönderilmektedir. Kısırlığın tedavi edilmesi için başvurulmuş şaman, evi kötü ruhlardan temizleyecek kişidir. Sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak, Tanrı’ya kurban sunmak gibi görevler de şamana yüklenmiştir.^{9,10} Şamanlara fal baktırma bir gelenektir. Ayrıca o bir yol gösterici olarak görülür. Hastalıklardan korunmak için şamana giden halk onun şifacı olduğuna inanır.¹¹

Şamanlar eski Türklerin dini, mistik, sihir ve sağlık alanlarında uzmanlaşmış olan halk bilginleridir. M.Ö 206-M.S 210 yıl aralıklarında Çin’i yöneten Han Hanedanlığı yıllıklarında geçen *kam* sözcüğü Kırgız Türklerinin *gan (kam)* adını verdikleri sihirbazlardan bahseder. Yine aynı şekilde Avrupa Hunlarında *ata-kam* ve *eş-kam* unvanlarını taşıyan kişilerin adı geçmiş fakat görevlerinden bahsedilmediği görülmektedir. Göktürklerde var olduğu bilenen kamların günümüze ulaşan yazıtlarda bahsi geçmemektedir. Göktürklerin yazıtlarında adını geçirmedikleri kamlara, Uygur belgelerinde çokça rastlanılır. Buradaki kamlar, büyücü kimliğinde görülür. Kaşgarlı Mahmut, kam sözcüğünün karşılığını “kâhin” olarak verirken; Yusuf Has Hacıp ise ünlü Kutadgu Bilig eserinde kamı “otacı” yani halk doktoru olarak tanıtır.¹² Kam/şaman sözcüğünün hekim/otacı anlamına geldiği de rivayet edilmektedir.¹³ Bunun yanında hekim ile kam ayrı vazifelerde bulunan kişilerdir. Bu nedenle tam olarak bir birinin yerine telaffuz edilen kelimeler demek doğru olmayacaktır. Bu iki kavram hastalıkların türü ve tedavi şekli yönüyle “*yemci-otacı*” olarak ayrılmaktadır. Yemçi denilen hekimlere gelen hastalar ilaçla tedavi edilmesi gereken hastalıklara yakalananlardır. Onlar hastalarını ilaçla tedavi ederler. Şamanizm’in en önemli figürleri olan kamlara ise ruhsal hastalığa yakalananlar gelmektedir. Cin ve şeytanın sebep olduğu hastalıkların okunması ve üflenmesi gerektiği düşünülür; bu sebeple kamlardan muska yazması üzere yardım istenir.¹⁴ Bu iki şifacı arasında bir tartışma olduğu ve birbirinin tedavi yöntemini beğenmediği Yusuf Has Hacıp’in kaleme aldığı Kutadgu Bilig’de de rivayet edilir.¹⁵

Şaman olmak herkesin erişemeyeceği bir seviye olarak görünürdü. Mesleki bilgi, özel yetenek, tecrübe ve kalıtsallık gibi durumlar önemlidir. Şaman olmak isteyen kişiler belirli bir süre boyunca başka bir şamanın yanında vakit geçirerek kendisini yetiştirmelidir. Şamanların; kurban törenlerinde, ölüm merasimlerinde ve düğünlerde görevleri vardır. Şamanlara göre hastalıklar psikolojik yani zihinle ilgili olmaktadır. Kötü ruhların verebilecekleri zararlar ve uğursuz güçlerin yaşattığı korkuları insan vücuduna girerek onlara zarar vermektedir. Bu durumda şamanlar devreye girer. Çünkü Şamanizm’i inanç olarak benimsemiş olan Türklerde şamanlar, hastalık ve ölüm gibi konularda en uzman kişidir. Hastaların ve hastalıkların tedavisinde başvurulmuş şamanlar, ruhlar öteki dünyaya ulaştırabilecek tek yetkili kişidir. Kendilerine has yöntem ve ritüelleri uygulayan şamanlar, hastanın bedenine giren kötü ruhları kovarken, hastanın bedenini terk eden iyi ruhları geri getirir. Şamanlar tedavi sırasında önce kendilerinden geçer ve baygınlık haliyle yere düşerler. Bu kendinden geçme yani trans halinde dokuz kat göğe yükselir Bay Ülgen’in desteğini alır ya da yedi basamak inerek kötü ruhların âlemine inip Erlik Han ile mücadele eder.¹² Bu sebeple olacak ki Divanü Lûgat-it Türk’de şamanlar kâhin, büyücü falcı gibi tanımlanmıştır. Yemçi-otacı ayrımı burada da görülmektedir.¹⁶

Doğa insan yaşamını etkiler ve sınırlandırır. Coğrafi sınırlılıklara rağmen doğanın sunduğu çeşitli bitkiler aracılığıyla hastalara şifa verilir.¹⁷ İslamiyet’ten önce Türklerin dini inanışları içinde görülen doğa kuvvetleri

* Bitkilerin şifası üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış ve bilimsel olarak da kanıtlanmıştır. X-XI. yüzyıl âlimlerinden olan ve tıp alanında çalışmalarıyla bilinen İbn Sîna da Kitâb’un-Nebât adlı eserinde bitkilerin şifası üzerine bilgiler vermiştir.

Şamanizm’i de kapsamaktadır. Şamanizm merkezinde doğa vardır. Bu inanışa göre doğa, dost ve kutsaldır. Doğanın sunduğu tüm imkânlardan da faydalanmak gerekir. Şaman inancında su çok kutsal olup su ile şifa özdeş bir kavram olarak kullanılmaktadır. Suyun kirletilmemesi gerekmektedir. Eğer bir hastalık varsa bu kötü su ile alakalıdır. Yer-su ruhuna saygı oldukça önemlidir. Hatta yer-su ruhlarının insanların evlerinde yaşadığına inanılmaktadır. İnsanlara hayat veren, işlerinde bereketi arttıran, evcil hayvanlarını bile onların hizmetkârı yapan yer-su ruhlarıdır. Bu inanışa göre saygının belirtisi olarak şamanlar tarafından bu ruhlara şiirler söylenmekte ve şükür belirtilmektedir.¹⁸ Şamanizm’in doğaya saygısını ifade etmesi açısından şu örnek oldukça önemlidir:

Arbadayttan nıaldıry kudım yayagan, (Malı çoğaltan kutu yaratan),

Aruu Altay yerim-sula! (Temiz Altay, yer-su, susuz bırakma),

Puura yalduu ken-Altay! (Deve yeleli, Geniş Altay),

Mın kulaktuu Yerim-Su! (Bin kulaklı/bulaklı, Sulu ülkem),

Altay, Çaptı-Kaan munı surap yadım (Altay, koşturan/seyirten/güçlü-Kaan, bunu diliyorum).¹⁹

Canlı yaşamı için vazgeçilmez bir öneme sahip olan su, hemen hemen her toplumda değerlidir. Sağlıklı bir yaşam sürmek de temiz suya erişebilmekle mümkün olacaktır. Türk kültüründe su kutsaldır ve kirletilmemesi gerekmektedir. İhtiyacından fazla su kullanmak, suya tükürmek, berrak suyu bulandırmak belirli cezaları gerektirmektedir. Göçebe yaşam süren Türklerde suyu kirleten insanların öldüklerinde kabirlerinde azap çekeceklerine inanılır. Şaman inancı da yer-su kültürünün bir öğretisi olarak suyu kutsal kabul eder. Suya kutsiyet atfedilmesi hem doğaya saygıyı yansıtır hem de hastalıkların önlenmesi açısından önemlidir. Sağlık alanında gelişmelerin sınırlı olduğu zamanlarda salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için böyle bir tedbir alınmış olması oldukça dikkate değerdir. Şamanların hastalıkların tedavisinde uyguladığı metotların bilimsel açıdan uygun olup olmaması tartışılabilir da doğaya ve suya saygı göstermeyi öğütlemesi hastalıkların önlenmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.²⁰

Şamanların Şifacı Yönleri ve Yöntemleri

Şamanlar kendi toplumlarının önem atfedilen şifacılarıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu ritüeller bütünü doğadan ilham alır. Şamanizm’de esas unsurlardan biri şifa vericiliğidir.²¹ Şamanizm sağlıkla yani şifa bulmakla yakın ilişki içindedir. Şamanların tek işi şifa vermek olmasa da insanların zihnen ve fiziksel anlamda şifa bulmak için başvurdukları kimselerdir. Kökeninin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen Şamanizm’in, insanların şifa bulma ihtiyaçları için doğduğu dahi düşünülebilir. İnanç sistemi içinde yer alan Şamanizm’in bir din olup olmadığı konusunda hayli tartışma mevcuttur. Şamanizm kelimesinin sadece dini çağrışım yapmaması gerekir.²² Şamanın görevi yalnızca kurban kesip ölümlerle ilgilenmek değildir. Ayrıca şaman, hayatta olan insanlarla da ilgilenmek durumundadır. Sağlığı yerinde olmayan kişilerin hastalıklarına çare aramak gibi bir görevi vardır. Din ile sağlık arasında bir köprü görevi görerek bağlantı yapar.²³

Şamanizm üzerine derin araştırmalar yapan Abdülkadir İnan’a göre şaman ile şifacı aynı kişidir.²⁴ Şamanizm temelde şifa bulmakla ilgilidir. İlk şifacıların da şamanlar olduğu düşünülür. Hastalığının nedeni bilinmeyen dönemlerde kişiler özel olarak seçilmiş, ruhların âlemine erişebilen şamanlara gider. Şamanizm’i benimseyen toplumlarda insanlar hastalıklarına derman bulmak için ilk önce şamanlara başvurur. Yaşadıkları dönemde sosyal rolleri bulunan bu şifacılar şaman/ büyücü/ emçi/ otacı/ şair/ şifacı gibi rollerin hepsini kendilerinde toplamışlardır.²⁵ Sadece yaşayanlar için değil ölümlerin ruhları için de şamanlardan yardım talep edilmektedir. Hem ölümlerin isteklerinin yerine getirilmesi (atalar kültürü), hem de onların zarar

O, ilaçların zıt kuvvetlerin bileşimi olduğunu ve dolayısıyla bitkilerinde uzuvlara ayrılması hasebiyle zıt bileşenler şeklinde görüleceğini ifade etmiştir. Farklı bitkilerin farklı hastalıklara iyi geleceğini de bu vesileyle açıklamıştır.

vermelerinin önüne geçmek için şamanlardan yardım istenir. İnsanların dertlerini dinleyen, kendi bilgi ve deneyimleri doğrultusunda hareket eden şamanlar şifacı olma özelliği göstermektedir.²⁶

Dünya üzerinde yaşayan insanlardan ve var olan ruhlardan haberdar olan şamanlar, diğer âlemlerle kurduğu bağlar sonucu hastanın hastalığını teşhis ederek onu iyileştirmeye çalışır. Hastalığın sebebini fiziksel ve ruhsal kaynakların yanı sıra enerji ile de hisseder.⁹ Kendine aktarılan gizli bilgiler, güçlü gözlemlene yetisi olan şamanlar insan bedenini iyi tanırken, onların hastalıklarını nasıl iyileştirebileceklerini iyi bilirdi.²⁷ Sağlık, tüm zamanlarda dünya üzerindeki her canlı için ortak bir amaç olduğu gerçeği düşünüldüğünde şaman şifacıların da buna paralel uygulamalar yaptıkları kabul edilebilir.

Şaman hastanın iyileşme sürecinde yalnız ruhlardan yardım almaz. Bitki, bitki kökleri, yaprak ya da çiçeklerle yaptığı merhem ve çayları da kullanır. Eski Türklerde bir şifacı olarak otacı da bulunmaktaydı. Otacı, bitkiler aracılığıyla insanlara şifa bulmak amacı güderdi. Şamanlar ise yine otacının görevlerini üstlenerek ve doğanın yardımıyla hastalara şifa bulurlardı. Her ne kadar otacı ile şamanın aynı anlamda kullanıldığı görülse de her otacı aslında şaman değildir. Şaman olmanın belli kaideleri (el vermek gibi) olduğu gibi otacı olmanın böyle bir kaidesi ve eğitimi yoktur. Otacılar bir anlamda sağlık bilgisine sahip olan kimseler olarak düşünülebilir. Şamanın ruhlarla olan ilişkisi ve sihir tekniğini kullanması ayırt edici bir özelliktir.²⁸ Şamanın ruhani bir yönü olduğu gibi bitkilerden elde ettiği ilaçlarla şifa dağıtması otacı olarak görülmesine de sebep olmaktadır. Ayrıca şamanların toplumda üstlendiği vazifelerin genişliği düşünülürse otacıya göre çok daha büyük itibar gördüğü anlaşılabacaktır.

Şamanlara göre hastalıkların ortaya çıkmasında iki temel unsur vardır. Fazlalık ya da eksiklik olarak telakki edilen bu iki unsur; vücuda kötülüğün girmesi, iyiliğin çıkması şeklinde olur. İyi kötü kavramı da ruhu ifade etmektedir. Kötü ruh hastalığı vücuda taşır ve insanın normalden farklı olmasına sebep olur. İnsan vücudunda bulunan iyilik, mutluluk, sağlık anlamlarına gelen “kut” kötü ruhlar tarafından çalınır. Şamandan beklenen vücuda giren kötü ruhu çıkarmak, çalınan iyi ruhu da geri getirmektir. Toplum nazarında şamanlar koruyucu kişilerdir ve gelebilecek kötülüklerden, felaketlerden onları korumalıdır.²⁹ Şamanların hastalıkları tedavi şekli de *otacı* ve *emçi* denilen şifacılarından çok farklıdır. Hastaların birebir tedavi edilmesi diye bir usul şamanlarda gözlenmez. O, toplumu ilgilendiren neredeyse her konuda söz hakkına sahip olduğu ve kamusal bir işlev gördüğü için bireysel hareket etmez. Hastaları ile ilgilenirken mahremiyet algısı oluşturmaz. Bedenin değil ruhun tedavi edilmesiyle ilgilenen şamanlar; dua, vecd hali, terapi, sihir gibi ritüellerle otacıdan farklı işlev görürler.³⁰ Hastalığın bir şaman tarafından iyileştirildiğinin toplum tarafından görülmesi gerekmektedir. Bu hem şamanın itibarını yükseltir hem de hastalıklara sebep olan kötü ruhları kovalar. Ayrıca müzik ve dans eşliğinde kutlama yapılması sağaltım (şifa verme) işleminin önemli bir parçasıdır.³¹

Kötü ruhların bedene girmesi ya da iyi ruhların (kut) bedenden çalınması şeklinde cereyan eden bir hastalıkta şamana başvurulur. Eğer hastalığa sebep kötü ruhun bedene girmesiye şaman küçürük (eski Türkçede göçürme, taşıma) yöntemiyle tedavi etmeye çalışır. Bu teknikte şaman hastanın ruhunu bir hayvana, bir hayvan iskeletine ya da bir nesneye taşır ve onu bedenden uzaklaştırır. Bir diğer yöntem ise organın emilmesi ve sonrasında tükürülerek hastalığın tedavi edildiğine inanılmasıdır. Bu teknik hayvan sokması durumunda pis kanın emilip tükürülmesi şeklinde günümüzde bile kullanılmaktadır. Eğer ki hastanın *kut*’u iyi ruhu çalınmışsa ve bu sebeple hasta olduysa, şaman yer altındaki ruhlara gider onlarla pazarlık yapar kurban keserek hastanın iyi ruhunu geri getirir.^{30,32,33} Şamanizm’de en büyük yeraltı tanrısı olarak tasvir edilen ve kötülüklerin sebebi olarak görülen hatta şeytan ile bir tutulan Erlik, hastaların iyi olabilmesi için şamandan kurban istemektedir. Kurban vermeyi kabul etmeyen her kim olursa felaket ve ölüm gönderir. Bu sebeptir ki şaman kötülüklerden toplumu korumak için zaman zaman Erlik’e kurban kestirir. Bu ritüel yerine getirilirken de bizzat orada bulunur.^{24,34}

Şu ana kadar bilinen en eski tedavi yöntemi temel tepkilerin tetiklenmesiyle yapılır. Bu temel tepkiler başlıca korkutma, şaşırtma ve tiksindirmedir. Başka bir tedavi yöntemi de hastalık eğer fiziksel bir ağrıya ağrıyan yere yavşan otu (pelin otu) veya tütün kullanılarak yakmak ya da iğne batırmaktır. Yakma ya da iğne batırma işleminin amacı ağrıyan yeri uyarmaktır. Bu eski yöntemin Çin tıbbındaki karşılığı akupunkturdur. Bazı durumlarda hastadan kan alındığı da görülmektedir ki pis kanın vücutta dolaşarak iyileşme sürecini uzatması engellenmek istenir. Şamanların insan bedenini ve psikolojisini ne kadar iyi tanıyıp yorumladığını hastaya göre kullandığı tedavi yöntemlerine ek yaklaşımı da göstermektedir. Hastanın ve hastalığın durumuna göre zaman zaman ter banyosu da uygulanmaktadır. Ayrıca şaman öteki hastaya hastalığının kaynağını göstererek hastalığını tanımasını sağlar. Bunu yapmasındaki amaç hastanın hastalığının kaynağını bilmesi durumunda onun iyileşeceğine olan inancıdır.⁹

Şamanizm’e göre ateş özeldir ve kutsaldır. Çünkü ateş kötülükleri kovalayan ve her şeyi temizleyip arındıran bir güce sahiptir. Şamanlara göre ateş hem hastalıkların sebebidir hem de şifasıdır. Bir anlamda hastalıkların kişinin ruh dünyasına göre şekillendiği düşünülür.³⁵ Zaten yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şamanların ilgilendiği hastalıklar genelde ruhsal olanlardır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse yeni doğum yapan kadınlara ve bebeklerine musallat olup zarar verdiği düşünülen Al Karısı/Albastı’nın ateş ile alakalı olduğu düşünülmektedir.³⁶ İnaniş’a göre bir kişinin ateşe saygısızlık etmesi de deri hastalığına yakalanmasına sebep olmaktadır. Bunun tedavisini de şamandan başkası yapmamaktadır.²⁴ Burada ifade etmek gerekirse, Anadolu’da da yaygın bir inaniş’a göre ateşe tükürülmez, su dökülmez, kötü söz söylenmez. Ki ateşe su dökmek zorunda kalanlar da destur diye söz söylemek durumundadır. Bu ifadeler de göstermektedir ki Anadolu’da bu gelenek yaşatılmaktadır. Ayrıca deri hastalıkları (siğil, termiye gibi) şifacı olarak görülen nefesinin kuvvetli olduğu düşünülen kişilere okutulmakta hatta tükürtülmektedir. Bu örnekler de bize; eski Türk kültüründen derin izler taşıyan bir Anadolu coğrafyasını göstermektedir.

Şamanizm’de atalar kültü de önemli bir yere sahiptir. Ataların ruhlarının ölümsüz olduğuna inanılır. Onlar için kurbanlar kesilir ve yüceltilir.³⁷ Atalara saygılı olmanın hastalıklara yakalanma konusunda oldukça önemli olduğuna inanılmaktadır. Hatta atalarına saygılı olan şamanların hastalıkları tedavi etmede daha başarılı olduğu düşünülmektedir. Bu sebeptendir ki atalarının itibar gösterdikleri şamanlar gelecek nesiller için de itibar görmüştür.³⁸ Ata’ya saygıyı ve ateşi bir araya getiren bu inançta Ateş-ocak kültü de ata ocağının tütmesi şeklinde varlığını korumaktadır.³⁹

Çoğu Türk toplumunda şamanlığın ve demirciliğin iç içe geçmiş kavramlar olması da ateşle ilgili bir durum olsa gerekir. Aynı kökten geldiğine inanılan bu iki meslek gurubuna da hastalıkları tedavi edebilecek kişiler olarak bakılmaktadır. Demircilerin ateşe söz geçirebilmesi, madenleri eğip bükmesi onların sihirli güçlere sahip olduklarının düşünülmelerine sebep olmuştur. Türk toplumunda demircilere karşı şamanlara olduğu gibi korkuyla karışık bir saygı vardır.²⁸

Şamanların tedavi yöntemleri zaman zaman farklılık göstermektedir. Bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemler modern tıp uygulamaları ile benzerlik göstermesi bakımından da dikkat çeken bir husustur. Şamanlar masaj tekniği ile hastalıkları tedavi etmeye çalışmaktadır. Onlar, “manüel terapi”, “kontaklı” (dokunarak), “kontaksız” (dokunmadan) masaj uygulaması ile baş ağrısı ve baş dönmesi gibi fiziksel hastalıkları tedavi etmektedir. Ayrıca şamanlar runik taşlar aracılığıyla psikolojik hastalıkları iyileştirmeye çalışmaktadır. Halk hekimliği rolüne bürünen şaman, şamanîk törenlerle çocuksuz çiftler için kısırlık tedavisi de yapmaktadır.⁴⁰ Şaman ayinlerinde kullanılan müzik aletleri (davul, gitar, kopuz) hastalıkların sağaltılması için de önemli figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanın davet edildiği bir ritüel başladığı zaman müzik aletleri çalmaya başlar ve şaman transa geçinceye kadar devam eder. Şamanın ruhu bedenden ayrılır, hastanın canını aramak için gezinir, esrimesinden (trans halinden) uyanan şaman hastanın canını avucunda kapalı tutar ve hastanın sağ kulağından bedenine sokar.^{28,31}

Sonuç

Doğayla iç içe yaşayan toplumların geleneksel yaşam biçimini yansıtan Şamanizm’in birinci öğretisi doğaya saygı duymaktır. Şamanizm’de her nesnenin ruhunun olduğuna inanılması hastalıkların sebepleri ve tedavisi için bir parola niteliği taşımaktadır. Şamanizm, köklü bir inanç sistemi olarak birçok toplumda doğa ile insan arasındaki bağı güçlendiren bir öğreti olarak varlığını sürdürmüştür. Şamanlar, yalnızca spiritüel liderler değil, aynı zamanda halkın şifacıları olarak da önemli roller üstlenmiştir. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda değişen ritüel ve uygulamalarına rağmen, şamanların hastalıkları tedavi etme yöntemleri, insan bedenini ve ruhunu iyileştirmeye yönelik benzersiz bir yaklaşım sergilemiştir. Şamanların tedavi süreçlerinde doğaya duydukları saygı belirgin bir unsur olmuştur. Bitkisel ilaçlar, müzik, dans ve ruhsal yolculuklar aracılığıyla iyileşme sağlama çabaları, geleneksel tıbbın ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. Şamanlar, transa geçerek hastanın ruhunu kötü etkilerden arındırmaya çalışırken, çeşitli otlar ve doğal kaynaklar kullanarak fiziksel hastalıkları tedavi etmeyi hedeflemişlerdir. Ayrıca, şamanlar toplum içinde sadece bireysel hastalıkları iyileştiren kişiler değil, aynı zamanda kolektif bilinç üzerinde de etkili figürler olmuşlardır. Kötü ruhları kovma ritüelleri, doğa ile barış içinde yaşama öğretileri ve ata kültürüne duyulan saygı, şamanların toplum içindeki saygınlığını artırmıştır. Bu yönleriyle şamanlar, halk hekimliği rolünü üstlenen ilk kişiler olarak tarih sahnesindeki yerlerini almıştır. Sonuç olarak, Şamanizm’de şifacılık, hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı iyileştirme amacını taşıyan bütüncül bir sistem olarak değerlendirilmelidir. Modern tıp ile doğrudan karşılaştırılmasa da şamanların kullandığı bazı yöntemler günümüz alternatif tıbbında hâlâ varlığını sürdürmektedir. Doğayla uyum içinde yaşamayı öğütleyen bu kadim inanç sistemi, geçmişten günümüze insan sağlığına yönelik katkılarıyla dikkat çekmektedir.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir fondan ya da finans kaynağından destek alınmamıştır.

Kaynakça

1. Güngör H. Şamanizm. In: TDV İslam Ansiklopedisi. Vol 38. Türk Diyanet Vakfı Yayınları; 2010:325-358.
2. Koçak K. Bozkır Türk Kültür Tarihinin Kaynakları. Kömen Yayınları; 2015.
3. Yıldırım E. Sosyal Yapı, Din, Mitoloji. In: Genel Türk Tarihi El Kitabı. Bilgeoğuz Yayınları; 2020:49-60.
4. Buluç S. Şamanizm Menşei ve İnkişafı Hakkında. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 1948;2(4):177-279.
5. Hamayon R. Ecstasy or the West-Dreamt Siberian Shaman. Tribal Epistemologies. Published online 2019:175-187.
6. Arvas A. Şamanizm. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 2014;3(3):49-71.
7. Aleksevey Alekseveyiç N. Aleksevey, Türk Dili Sibiryalı Halklarının Şamanizmi. Kömen Yayınları; 2013.
8. Tuna E. Şamanlık ve Oyunculuk. Okyanus Yayıncılık; 2000.
9. Bayat F. Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. Ötüken Neşriyat; 2021.
10. Çoruhlu Y. Türk Mitolojisinin Ana Hatları. 8th ed. Kabalcı Yayıncılık; 2017.
11. Davletov TB. Şaman Doğasının Şifası Uyanınca. 1st ed. Asi Kitap; 2017.
12. Koca S. Türk Kültürünün Temelleri 2. 3rd ed. Kültür Yayınları; 2010.
13. Demir AF, Akgün Çomak N. Şaman ve Türk Dünyası. 3. Baskı. Bağlam Yayınları; 2020.
14. Güzelderen B, Karadavut Z. Kam ve Kamın İşlevlerinin Türk-İslam Dönemi İlk Metinlerindeki Karşılıkları. Millî Folklor 2023;18(138):166-176.
15. Arat RR. Kutadu Bilig I Metin. Türk Dil Kurumu; 2007.
16. Altay B. Divanü Lûgat-It Türk. Türk Dil Kurumu; 2013.
17. Yavuz M. Bitkilerin Kökenleri; Şamlı Nikolaos, İbn Sînâ ve İbn Bâcce’ye Göre Bitkiler Kitabı. Ötüken Yayınları; 2024.
18. İnan A. Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler. In: Makaleler ve İncelemeler. Vol I. Türk Tarih Kurumu Yayınları; 2020.
19. Anohin AV. Altay Şamanlığına Ait Materyaller. Kömen Yayınları; 2006.
20. Türkmen İ, Saylam YM. Şamanizm’de Doğaya Yüklenen Anlam. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 2023;7(1):78-96.
21. Kafesoğlu İ. Türk Milli Kültürü. 45th ed. Ötüken Yayınları; 2020.
22. Şenesen İ. Şamanizm’in Bilimsel Kavram Olarak Tanımlanması Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 2021;(6):52-61.
23. Çamurcuoğlu Tosun M. Eski Türklerde Şamanizm ve Günümüze Yansımaları. Ahbar 2024;(1):19-29.

24. İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi; 2020.
25. Köprülü MF. Türk Edebiyatı Tarihi. Ötüken Neşriyat; 1981.
26. Ripinsky M. Shamansitic knowlwdye and cosmology. In: Wautischer H, ed. Tribal Epistemologies: Essays in the Philosophy of Anthropology. Routledge; 1998:119-162.
27. Salihov A. Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri. In: Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler. Türkiyat Araştırma Enstitüsü; 2007:83-89.
28. Eliade M. Şamanizm. İmge Kitabevi; 1999.
29. Perrin M. Şamanizm. İletişim Yayınları; 2003.
30. Bayat F. Türk Kültüründe Kadın Şamanlar. Ötüken Yayınları; 2010.
31. Demir M. Şamanizm’de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2023;6(1):19-24.
32. İnan A. Eski Türk Dini Tarihi. Altınordu Yayınları; 2020.
33. Roux JP. Şamanizm, Hayvansal Yaşamda Tinsel bir Deneyim. Tarih ve Toplum Dergisi 1986;(29):53-56.
34. Ögel B. Türk Mitolojisi. Vol I. 4th ed. Türk Tarih Kurumu Yayınları; 2003.
35. Gülyüz BG. İslam Öncesi Türk Kültüründe Ateş ve Ateşe Hükmedenler (Maddi Kültür İzleri Işığında). Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2019;9(17):201-223.
36. Ögel B. Türk Mitolojisi. Vol II. Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1995.
37. Çobanoğlu Ö. Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra ilişkisi. In: . . 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi II. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları; 2012:981-986.
38. Yeşildal ÜY. Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri. Milli Folklor 2018;(119):48-59.
39. Türköne M. Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü. Ark Yayınevi; 1995.
40. Arvas A. Hakas Bir “Kam” ve Düzenlediği Ritüeller. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2021;3(30):79-87.